

TARJIMADA YOZISHMALAR MUAMMOSI

Kamolova Barchinoy Zaynobiddinovna

Andijon davlat chet tillari instituti

Sinxron tarjima (fransuz tili)

2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Maqola tarjimadagi ekvivalentlik kategoriyasiga va yozishmalar muammosiga bag'ishlangan. Tarjima jarayonida ekvivalentlik — bir tildan boshqasiga ma'lumotlarni aniq, to'g'ri va mazmunan mos tarzda o'tkazishning muhim vositasidir. Ekvivalentlikning turlari, jumladan, leksik, grammatik va pragmatik ekvivalentlikni o'rganish orqali tarjimonlar tomonidan yuzaga keladigan qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Yozishmalar muammosi esa, tarjima jarayonida ikki til o'rtasidagi madaniy va tillararo farqlar sababli yuzaga keladigan murakkabliklarni ko'rsatadi. Maqolada, bu muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan yondashuvlar va metodologiyalar hamda tarjima amaliyotida ularning ahamiyati taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: ekvivalentlik, tarjima, yozishmalar, til o'rtasidagi farqlar, grammatik ekvivalentlik, leksik ekvivalentlik, pragmatik ekvivalentlik, madaniyatlararo farqlar, tarjimonlik amaliyoti

Buyuk nemis tilshunosi Vilgelm fon Gumboldt shunday yozgan: "Har qanday tarjima menga bajarilishi mumkin bo'lmagan vazifani hal qilishga urinish kabi ko'rinadi. Har bir tarjimon ikki kutilmagan to'siqqa duch keladi: bir tomondan, asl matnga juda aniq yopishib, o'z xalqining tiliga va madaniyatiga zarar yetkazadi, boshqa tomondan esa o'z xalqining o'ziga xosligini saqlash uchun asl matndan og'ishadi. Ikkinchi holatning o'rtasidagi narsa nafaqat qiyin, balki umuman mumkin emas". Tarjima bilan birga sifatni baholash muammosi ham paydo bo'lgan. Bunda ekvivalentlik tushunchasi muhim ahamiyatga ega.

Ekvivalentlikning turli talqinlari tarjimaning mohiyatiga bo'lgan qarashlarning evolyutsiyasini aks ettiradi. Ya.I. Retserning qonuniy mosliklar nazariyasiga ko'ra, tarjima qilishda ma'lum semantik va mantiqiy omillarni hisobga olish zarur. U "tarjima

birliklari"ni ajratib ko'rsatadi, bu o'z navbatida tilning an'anaviy mosliklariga asoslanadi. Retser ekvivalentlikni uch kategoriyaga bo'ladi: doimiy ekvivalentlar, variantli va kontekstual ekvivalentlar, va tarjimadagi transformatsiyalar¹.

D.J. Ketford tadqiqotlarida ekvivalentlik kategoriyasiga alohida e'tibor qaratgan. U tarjima matnining ekvivalentligini, ya'ni o'zgartirilgan matnning asl matnga tengligini belgilaydi. Rus tarjimashunoslari V.G. Gak va Yu.I. L'vin ekvivalentlikni formal, ma'noli va situatsion ekvivalentlikka ajratadilar².

Amerikalik tilshunos Yu. Nayda, "Tarjimaga ilm" kitobida formal va dinamik ekvivalentlik nazariyasini taqdim etadi³. Uning fikriga ko'ra, mukammal tarjima mumkin emas, lekin tarjima matni asl nusxaga yaqin bo'lishi mumkin. Tarjimoning maqsadi esa, axborotni uzatish va ma'lum bir xulq-atvorni chaqirishdir.

Tarjima turi oluvchining matnni tushunish qobiliyatiga qarab tanlanadi (bolalar, oz ma'lumotga ega odamlar, o'rtacha ta'lim olgan shaxslar, mutaxassislar darajasi). Ushbu omillar ekvivalentlikning formali yoki dinamik bo'lishini belgilaydi. Formal ekvivalentlikda tarjimon nafaqat matnning shaklini, balki mazmunini ham saqlashga harakat qiladi, dinamik ekvivalentlikda esa u o'quvchi bilan matn o'rtasida bir xil dinamik aloqani yaratishi kerak, bu aloqaning asli tilidagi kabi bo'lishi lozim.

Leipzig tarjima maktabining vakili V. Koller ekvivalentlik tushunchasining haqiqiy ma'nosi faqat matnlar o'rtasidagi aniq ekvivalentlik turini aniqlashda yuzaga kelishini ta'kidlaydi. U beshta turdagi ekvivalentlikni ajratadi: denotativ, konnatativ, tekstuall-normativ, pragmatik va formali ekvivalentliklar⁴.

¹ Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческой практики. — М., 1974. - С. 216-220.

² Гак, В.Г., Львин, Ю.И. Курс перевода. Французский язык. — М., 1980.

³ Найда, Ю.А. Наука переводить // Вопросы языкознания. . — М., 1970. — № 4. - С. 58.

⁴ Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение. Курс лекций. — М., 1999. - С. 117-137.

A.D. Shveytszer bu yondashuvning ijobiy tomonini tarjima jarayonining ko'p o'lchovlilik va murakkabligini hisobga olishda ko'radi⁵. Shuningdek, u ekvivalentlikni normativ tushuncha sifatida qaraydi.

R.K. Min'yar-Beloruchiev, tarjimashunos sifatida, tarjimani mosliklar kategoriyasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqqan. U tarjima va asl matnni turli komponentlar o'rtasidagi mosliklar va nomuvofiqliklar orqali solishtiradi⁶. U moslik va nomuvofiqlik nazariyasini ishlab chiqdi, bunda "yo'qotilgan" va "qo'shilgan" ma'lumotlarni ajratadi.

A.D. Shveytszer kommunikativ ekvivalentlikka alohida e'tibor qaratgan, bu ekvivalentlik asosida asl va tarjima matnlarining bir xil kommunikativ ta'sirini saqlash kerakligini ta'kidlaydi. Kommunikativ ekvivalentlik semantik va pragmatik darajalarda saqlanib, to'liq ekvivalentlikni ta'minlaydi. Ammo, uning fikriga ko'ra, to'liq ekvivalentlik asosan oddiy matnlarda va aniq kommunikatsion sharoitlarda mumkin. Ko'proq uchraydigan holat esa qisman ekvivalentlikdir.

V.N. Komissarov ekvivalentlikni tarjima va asl matn o'rtasidagi ma'no jihatidan umumiylik darajasi sifatida tushungan. U quyidagi ekvivalentlik turlarini ajratadi:

1. Kommunikativ ekvivalentlik – maqsadli kommunikatsiya darajasidagi ekvivalentlik.

2. Situativ ekvivalentlik – asl matndagi ikki tarkibiy qismining, ya'ni kommunikatsiya maqsadi va aniq bir kommunikatsiya turining saqlanishi.

3. To'liq ekvivalentlik – asl matndagi barcha uch tarkibiy qismlarning (kommunikatsiya maqsadi, kommunikatsiya turi va bu qismlarning amalga oshirish usullari) saqlanishi.

4. Formali-semantik ekvivalentlik – so'zlar darajasidagi ekvivalentlik, bu yerda tarjimon asl so'zlarning ma'nolarini imkon qadar to'liq aks ettirishga harakat qiladi V.N.

⁵ Швейцар А.Д. Теория перевода. – Москва, 1988. - С.78-92.

⁶ Миньяр-Белоручев, Р.К. Общая теория перевода и устного перевода. — М. 1980.

Komissarov ekvivalentlikni tarjima va asl matn o'rtasidagi ma'no jihatidan umumiylik darajasi sifatida tushungan. U quyidagi ekvivalentlik turlarini ajratadi:

5. Kommunikativ ekvivalentlik – maqsadli kommunikatsiya darajasidagi ekvivalentlik.

6. Situativ ekvivalentlik – asl matndagi ikki tarkibiy qismining, ya'ni kommunikatsiya maqsadi va aniq bir kommunikatsiya turining saqlanishi.

7. To'liq ekvivalentlik – asl matndagi barcha uch tarkibiy qismlarning (kommunikatsiya maqsadi, kommunikatsiya turi va bu qismlarning amalga oshirish usullari) saqlanishi.

8. Formali-semantik ekvivalentlik – so'zlar darajasidagi ekvivalentlik, bu yerda tarjimon asl so'zlarning ma'nolarini imkon qadar to'liq aks ettirishga harakat qiladi⁷.

Bu tahlillar natijasida, tarjimaning ekvivalentligi janr va stil nuqtai nazaridan har xil bo'lishi mumkinligi haqida xulosa qilish mumkin.

Tarjimani amalga oshirishning ikki shakli mavjud: og'zaki va yozma. Og'zaki va yozma tarjimalar o'rtasidagi ekvivalentlik darajasi sezilarli farq qiladi. Dastlab, og'zaki tarjima sohasini ko'rib chiqamiz, bu odatda ketma-ket (jumladan, abzasli-frazali) va sinxron tarjimaga bo'linadi. Ekvivalentlikni amalga oshirishda eng murakkab bo'lgan tur sinxron tarjimadir. Sinxron tarjimaning o'ziga xosligi yuqori darajadagi ekvivalentlikka erishishni qiyinlashtiradi, chunki unda og'zaki tarjima nutqi asl matnning tinglanishi bilan deyarli bir vaqtning o'zida yaratiladi. Aslida, vaqt omili ekvivalentlik darajasining pasayishiga ta'sir qiladi. Sinxron tarjimon nutqni kechiktirgan holda yetkazadi, bu esa "sinfazlik" yoki fazaviy siljish hosil qiladi. Bundan tashqari, tarjimon ma'lum vaqt oralig'ida tarjimani yakunlashga majbur. Vaqt chegaralari va fazaviy siljish muqarrarligi tarjimonga sinxron tarjima uchun zarur bo'lgan vaqtni tejashga imkon beruvchi sintaksik transformatsiyalarni amalga oshirishga, shuningdek, ma'lumotni siqib chiqarish yoki ortiqcha ma'lumotlarni qisqartirish imkoniyatlarini izlashga olib keladi. Sintaksik transformatsiyalarni amalga oshirish misollari o'z ichiga

⁷ Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение. Курс лекций. — М., 1999. - С. 117-137.

soʻz oʻrniga frazeologizmni ishlatish, murakkab gapni oddiyga aylantirish va boshqalarni oʻz ichiga oladi.

Sinxron tarjima baʼzan matndan tarjima qilinadi, bu holatda tarjimon nafaqat oʻqishni, balki nutqni ham koʻradi.

Yana bir ogʻzaki tarjima turi bu ketma-ket tarjima boʻlib, bu fraza yoki abzaslar boʻyicha bajariladi va tarjimon tomonidan stenografik yozuvlar yoki asosiy tushunchalar haqida eslatmalar bilan kuzatilishi mumkin. Ammo bu barcha turdagi ogʻzaki tarjima sinxron tarjimaga oʻxshash ekvivalentlikning yetishmasligi bilan ajralib turadi.

Demak, ogʻzaki tarjimaning originalga nisbatan ekvivalentligini "qisqartirilgan nisbiy ekvivalentlik" deb taʼriflash mumkin. Yozma matnlar, jumladan, kitoblar va chop etilgan matnlar janr, stil, funksiya va boshqa jihatlar boʻyicha juda xilma-xildir. Ularning xususiyatlari tarjima usulini va ekvivalentlik darajasini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческой практики. — М., 1974. - С. 216-220.
2. Гак, В.Г., Львин, Ю.И. Курс перевода. Французский язык. — М., 1980.
3. Найда, Ю.А. Наука переводить // Вопросы языкознания. . — М., 1970. — № 4. С. 57-63.
4. Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение. Курс лекций. — М., 1999. - С. 117-137.
5. Щвейцар А.Д. Теория перевода. – Москва, 1988. - С.78-92.
6. Миньяр-Белоручев, Р.К. Общая теория перевода и устного перевода. — М. 1980.

7. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Курс лекций. — М., 1999. - С. 117-137.
8. Oripovna, A. I. (2024). The process of metaphorization in different systemic languages. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(09), 39-40.
9. Анарбоева, И.О. (2025). Гендерные принципы номинативных единиц (на примере французского и узбекского языков). *FARS International Journal of Education, Social Science & Humanities.*, 13(2), 136-139.